

สภาพการอนุรักษ์อุโบสถพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ The Conservation of Northeast Buddhist holy temples in Buri Ram Province

สมบัติ ประจักษ์ ๑

^๑ สาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
439 ถนนจิระ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ 31000 โทรศัพท์: 081 2821192 E-mail: sombat_pra@yahoo.com

บทคัดย่อ

การศึกษาสภาพการอนุรักษ์อุโบสถพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาสภาพและแนวทางการอนุรักษ์อุโบสถพื้นถิ่นจำนวน 13 อาคารในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยการสำรวจผังพื้นและลักษณะทางกายภาพของอาคารประกอบการสัมภาษณ์เจ้าของอาคาร ผู้ดูแลอาคาร ช่างก่อสร้างและชาวบ้านทั้ง 13 ชุมชน ผู้วิจัยค้นพบว่า อุโบสถพื้นบ้านส่วนใหญ่มีอายุของอาคารตั้งแต่ 51 ปีขึ้นไปเป็นอุโบสถที่ชั้นเดียวขนาด 5 ห้อง มีผังพื้น 5 ลักษณะยกพื้นอาคารสูงกว่าระดับดิน สามารถจำแนกสภาพของอุโบสถออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ แนวทางการอนุรักษ์ควรให้กลุ่มช่างได้มีโอกาสถ่ายทอดองค์ความรู้แก่คนในสังคมและกระตุ้นชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นผู้กำหนดเป้าหมายการอนุรักษ์ที่คำนึงถึงวิถีชีวิตประเพณีและใช้ประโยชน์จากอาคาร จัดตั้งองค์กรท้องถิ่นรวมถึงการออกกฎข้อบังคับหรือมาตรการพิทักษ์รักษาที่ส่งผลให้เกิดความสมดุลทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชน

คำสำคัญ: การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม อุโบสถพื้นถิ่น

Abstract

This research article of the Conservation of Northeast Buddhist holy temples in BuriRam Province has the objective to study condition and conservation of 13 Buddhist holy temples in BuriRam Province and by surveying the plan and physical character of a building and interviewing the owner of building group, building superintendent, builder and 13 community. The results were as follows: The majority of Buddhist holy temples building has been over 51 years of age. The important architectural character of solid folk temples has 1 storey with 5 rooms. There wear 5 plans by lifting the floor from ground level. The digest temples condition can be divided into 3 groups. The suggestion was that the building technician should have chance to give knowledge to everybody and motivate community to participate in determining the

conservation 's target of way to life and custom.

Keywords: The Architecture Conservation, Buddhist holy temples

1. บทนำ

อุโบสถพื้นถิ่นเป็นงานสถาปัตยกรรมที่เป็นศูนย์รวมศรัทธา รวมคนรวมกิจกรรมของคนในชุมชนซึ่งในชนบทแต่ละพื้นที่ของจังหวัดบุรีรัมย์ซึ่งมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ทั้งกลุ่มชาวไทยโคราช ไทยลาว ไทยเขมร และไทยกวยหรือบางชุมชนยังผสมผสานชาวไทยเชื้อสายจีนหรือชาวไทยจากภูมิภาคอื่นที่มีการอพยพย้ายถิ่นฐานมาตั้งบ้านแปลงเมืองเป็นชุมชนที่รวมกันอยู่อย่างสันติโดยมีพุทธศาสนาเป็นหลักดำเนินชีวิตที่สำคัญ เมื่อชุมชนมีความพร้อมก็ได้ร่วมมือร่วมใจสร้างอุโบสถขึ้นในวัดที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนอุโบสถจึงเป็นอาคารสาธารณะที่เป็นศูนย์รวมในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา กิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมเป็นศูนย์รวมจิตใจที่สำคัญของชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นมรดกที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางศิลปะ สถาปัตยกรรม และคุณค่าทางจิตใจต่อชนรุ่นหลังซึ่งอาจเป็นเพียงผู้พบเห็นดังที่กลุ่มประชาคมยุโรปได้ให้ความหมายของสถาปัตยกรรมว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และเป็นองค์ประกอบสำคัญของวิถีชีวิตของแต่ละประเทศ สถาปัตยกรรมบ่งบอกถึงนัยสำคัญของลักษณะรูปแบบทางศิลปะในชีวิตประจำวันของชนและเป็นมรดกสำหรับอนาคตของคนรุ่นต่อไป จากความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรมีการสำรวจสภาพอุโบสถพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ รวมถึงความคิดเห็นของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ ทำให้สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าของชุมชนมีอยู่สลายยังคงมีลมหายใจอยู่เป็นรากเหง้ามรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของท้องถิ่น สร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชุมชนส่งผลให้เกิดการสืบสานต่อยอดวัฒนธรรมสืบไป

2. วัตถุประสงค์

1. ศึกษาสภาพการอนุรักษ์อุโบสถพื้นถิ่น ในจังหวัดบุรีรัมย์
2. เสนอแนวทางการอนุรักษ์อุโบสถพื้นถิ่น ในจังหวัดบุรีรัมย์

3. แนวคิด ทฤษฎี กรอบแนวคิดการวิจัยและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากแนวคิดของอานันท์ ปันยารชุน กล่าวถึงความสำคัญ
ของประชาชนในพื้นที่ต่อการอนุรักษ์ว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทโดยตรงในการ
ที่จะอนุรักษ์ พัฒนา หรือทำลายมรดกนั้น จึงควรหาแนวทางที่จะ
พัฒนาประชาชนในพื้นที่นั้นไปพร้อมกัน โดยต้องมีประชาชนที่มีสำนึก
ในความผิชอบ รู้ผิดรู้ถูก สำนึกแล้วต้องเป็นห่วงเป็นใย รู้ร้อนรู้หนาว
ไม่ดูเฉยแล้วต้องมีพันธะที่มุ่งมั่นมีส่วนร่วมในการลงมือ มีการจัดการที่
ดีพอเพียงที่จะประสานการอนุรักษ์เข้ากับการพัฒนา จึงเห็นได้ว่าการ
สร้างทัศนคติ จิตสำนึกในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของตนเอง ภาคภูมิใจ
ในภูมิปัญญาท้องถิ่นมาตุภูมิที่ส่งผลต่อการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไป
ถึงลูกหลานเป็นสิ่งสำคัญ^[1] สอดคล้องกับแนวคิดของสุรสวัสดิ์ (มล.)
สุรสวัสดิ์ ที่กล่าวว่า ถ้าท้องถิ่นขาดหายไปเสียซึ่งความภาคภูมิใจหรือ
จิตสำนึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และความมีตัวตน การอนุรักษ์ดังกล่าว
ก็ไม่มีประโยชน์ การตระหนักและภาคภูมิใจที่มีต่อคุณค่าของ
สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นย่อมทำให้เกิดแรงจูงใจในการอนุรักษ์ โดย
พยายามหาวิธีการตามระดับของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่อาศัย
กระบวนการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมตามหลักวิชาซึ่งอยู่บนฐานของ
กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน^[2]

4. วิธีดำเนินงาน

การวิจัยสภาพการอนุรักษ์อุโบสถพื้นถิ่น ในจังหวัดบุรีรัมย์เป็น
การวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้การสำรวจจากคณาจารย์โดยศึกษาถึง ลักษณะ
ทางกายภาพของอาคารร่วมกับการศึกษาข้อมูลทางเอกสารที่เกี่ยวข้อง
กับอุโบสถพื้นถิ่นที่สำคัญของจังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 13 อาคาร ได้แก่
อุโบสถวัดขุนทอง อำเภอนางรอง อุโบสถวัดถนนหัก อำเภอนางรอง
อุโบสถวัดโพธิ์ทอง อำเภอเมือง วัดสนวนนอก อำเภอห้วยราช
อุโบสถวัดหนองบัวลำพา อำเภอสตึก อุโบสถวัดชัยมงคล อำเภอ
ประโคนชัย อุโบสถวัดบ้านสนวนใน อุโบสถบ้านสนวนนอก อำเภอ
ห้วยราช อุโบสถวัดกลาง อุโบสถวัดห้วยสะพาน อำเภอนางรอง
อุโบสถวัดโคก อุโบสถวัดบ้านไทร และอุโบสถวัดบ้านแสลงโทน
อำเภอประโคนชัย รวมทั้งมีการสัมภาษณ์เจ้าของอาคาร แกนนำ
ชาวบ้าน กลุ่มช่างก่อสร้าง ในประเด็นประวัติของอาคาร ประวัติการ
ซ่อมแซมบูรณะ การประเมินคุณค่าอาคาร แรงจูงใจในการอนุรักษ์

5. ผลการศึกษา/การทดลอง

จากการศึกษาสภาพการอนุรักษ์อุโบสถ ทั้ง 13 กรณีพบว่า
อุโบสถส่วนใหญ่มีอายุของอาคารตั้งแต่ 51 ปีขึ้นไป โดยมีลักษณะ
ทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญ คือ เป็นอุโบสถพื้นบ้านชั้นเดียวมีทั้งสร้าง
จากไม้หรือก่ออิฐถือปูน ส่วนใหญ่เป็นอุโบสถที่มีผังพื้น 5 ลักษณะ
ได้แก่ แบบทรงโรง แบบทรงโรงมีเสาร่วมใน แบบทรงโรงมีเสาร่วม
ในและระเบียง แบบทรงโรงมีเสาร่วมในและลานประทักษิณ และ
แบบมีมุขหน้า มุขหลังและลานประทักษิณ โดยมีขนาด 3 ห้อง

หรือ 5 ห้อง โดยจะพบขนาด 5 ห้อง เป็นส่วนมาก นิยมยกพื้น
อาคารสูงกว่าระดับดิน รูปทรงของหลังคามีสันสัมพันธ์กับผังพื้น
และขนาดของอาคารแต่ละหลัง ทั้งหลังคาทรงจั่วเปิด ทรงจั่วปิดมีปีก
นก ทรงจั่วมีมุขประเจิด ทรงจั่วปิดมีปีกนก กันสาด และหลังคา
คลุมระเบียง และสามารถจำแนกสภาพอาคารในปัจจุบันเป็น 3
กลุ่มใหญ่ ได้แก่ 1) สภาพทรุดโทรมมาก รื้อวันเสื่อมสภาพ ขาดการ
ดูแลรักษา 2) สภาพใช้งานได้ มีการชำรุดบางส่วน และ 3) สภาพใช้
งานได้ดี ได้รับการบูรณะ โดยอาคารที่สภาพทรุดโทรมมาก ส่วน
ใหญ่ทางวัดจะใช้เป็นเสมือนห้องเก็บของ ซึ่งทางวัดจะมีการทำพิธี
ถอน เนื่องจากมีการสร้างอุโบสถหลังใหม่เพื่อใช้ประกอบสังฆกรรม
แต่ก็มีบางวัดเช่น วัดขุนทอง วัดถนนหัก ที่ถึงแม้มีการสร้างอุโบสถ
หลังใหม่ ก็ยังอนุรักษ์ด้วยการบูรณะอุโบสถหลังเก่า หรือวัดบ้าน
สนวนใน วัดหนองบัวลำพาที่ไม่มีการสร้างอุโบสถหลังใหม่แต่บูรณะ
อุโบสถเพื่อใช้ประกอบสังฆกรรม เป็นต้น ในส่วนของการอนุรักษ์
อุโบสถที่ได้รับการบูรณะจากช่างท้องถิ่น หรือผู้รับเหมาท้องถิ่นนั้นจะ
บูรณะอย่างง่าย โดยจะมีการบันทึกภาพอาคารไว้เท่าที่จะบันทึกได้
(บางอาคารมีเพียงภาพเดียว) ก่อนการรื้อถอนส่วนของอาคารที่ชำรุด
โดยช่างจะรักษาขนาดความกว้าง ยาว และสูงของอาคารตามเดิม
เช่น อุโบสถวัดถนนหัก อุโบสถวัดบ้านสนวนใน แต่บางหลังมีการต่อ
เสาให้สูง และเปลี่ยนแปลงรูปทรงของหลังคา เช่น อุโบสถวัดโคก
อุโบสถวัดบ้านสนวนนอก หรือคงความสูงของเสาแต่เปลี่ยนแปลง
รูปทรงของหลังคา เช่น อุโบสถวัดบ้านแสลงโทน ซึ่งการตัดสินใจ
เปลี่ยนแปลงนี้มักเป็นความต้องการของผู้ดูแลรักษาอาคาร หรือไม่ก็
เป็นความเห็นของหัวหน้าช่างหรือช่างด้วยประสงค์ให้อาคารดูสูงโปร่ง
ขึ้นในการบูรณะมักมีการเปลี่ยนแปลงวัสดุผิวพื้น ผิวผนัง ซึ่งต่างจาก
วัสดุของอาคารก่อนการบูรณะ ซึ่งการพิจารณาเลือกใช้วัสดุใดนั้นจะ
เป็นความเห็นของหัวหน้าช่าง ผู้รับเหมา หรือความต้องการของ
ผู้ดูแลรักษาอาคาร โดยมีหลักการที่ต้องการความสวยงามและลด
ปัญหาการดูแลรักษา จะมีเพียงอุโบสถวัดขุนทองที่การบูรณะยังคง
สภาพผนังเดิม แต่ผิวพื้นมีการเปลี่ยนแปลงโดยการปูกระเบื้องดินเผา
ผลการวิจัยชี้ว่าสภาพอนุรักษ์อุโบสถพื้นถิ่นขึ้นอยู่กับประวัติการ
คุณค่าของสถาปัตยกรรมและแรงจูงใจในการอนุรักษ์ร่วมกันของชุมชน
โดยมีปัจจัยเรื่องงบประมาณและเทคนิควิธีการอนุรักษ์เป็นปัจจัยใน
ลำดับต่อไป

จากการศึกษาพบว่ามีกลุ่มบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับสภาพ
การอนุรักษ์อุโบสถพื้นถิ่น จังหวัดบุรีรัมย์แบ่งเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่
กลุ่มผู้ดูแลอาคาร กลุ่มผู้นำ กลุ่มชาวบ้านในชุมชน กลุ่มผู้รับเหมา
กลุ่มนักวิชาการ ซึ่งแต่ละกลุ่มประกอบด้วยบุคคล ดังต่อไปนี้

กลุ่มผู้ดูแลอาคาร ประกอบด้วย เจ้าอาวาสคณะสงฆ์ และ
คณะกรรมการวัด โดยกลุ่มบุคคลนี้จะมีบทบาทสำคัญที่ส่งผลต่อการ

คงอยู่ของอาคารมากที่สุด พบว่าเจ้าอาวาสบางรูปหรือคณะกรรมการวัดจะเป็นคนในชุมชนที่เคยพบเห็น มีส่วนร่วมสร้าง หรือมีความทรงจำที่ดีเกี่ยวกับอาคาร มักส่งผลต่อเจตนาในการอนุรักษ์ได้

กลุ่มผู้นำ กลุ่มผู้นำตามโครงสร้างสังคม ได้แก่ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ถึงแม้ว่าตามรัฐธรรมนูญแห่งชาติ พ.ศ. 2540 มาตรา 289 ระบุหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น แต่พบปัญหาองค์การปกครองท้องถิ่นส่วนใหญ่มุ่งพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ แหล่งน้ำ สาธารณูปโภค ถนนคอนกรีต ท่อระบายน้ำ ฯลฯ มากกว่าสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม และอีกกลุ่ม ได้แก่ ผู้นำทางสังคมหรือทางเศรษฐกิจ อาจเป็นคนในชุมชนหรือภายนอกชุมชนที่มีบทบาทสำคัญสร้างความเคารพยำเกรงแก่กลุ่มชาวบ้านและกลุ่มผู้ดูแลอาคาร จึงมีบทบาทที่ส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพของอาคารที่ได้รับการอนุรักษ์ หากการอนุรักษ์นั้นไม่เป็นไปตามหลักการอนุรักษ์ แต่เป็นไปตามความต้องการของบุคคล ซึ่งกลุ่มผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ (ยกเว้นกลุ่มนักวิชาการ) จะไม่ขัดความประสงค์ ไม่ขวางทางการทำบุญ จึงพลอยอนุโมทนาคล้อยตามไป

กลุ่มชาวบ้านในชุมชน กลุ่มนี้ถือเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นที่แท้จริง มีภาระหน้าที่ในการอนุรักษ์สืบสาน และใช้ประโยชน์โดยตรง แต่มักเป็นกลุ่มที่มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นน้อยที่สุด ยกเว้นชุมชนที่เข้มแข็งที่กลุ่มผู้ดูแลอาคาร กลุ่มผู้นำจะเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ โดยขึ้นอยู่กับคนเพียงสามรุ่นที่จะรักษามรดกทางวัฒนธรรมนี้ให้เป็นทุนเดิมต่อไป

กลุ่มนักวิชาการในท้องถิ่น กลุ่มนี้ถือเป็นกลุ่มที่สำคัญ แต่มักไม่มีโอกาสหรือแสดงบทบาทต่อการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างจริงจัง ด้วยเหตุที่นักวิชาการเฉพาะด้านนี้มีจำนวนไม่มาก และไม่ได้อยู่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ที่ชุมชนสามารถเข้าถึงได้โดยสะดวก จึงไม่อาจเป็นที่พึ่งทางวิชาการของชุมชนได้ แม้ว่าจะมีหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นประจำจังหวัด โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานกรรมการอยู่ในทุกจังหวัด และส่วนหนึ่งของกรรมการเป็นบุคลากรของมหาวิทยาลัยราชภัฏในพื้นที่นั้นๆ ที่มีักปฏิบัติงานตามวาระของผู้บริหาร จึงพบสภาพการดำเนินการของหน่วยดังกล่าวยังคงมีบทบาทไม่ชัดเจนต่อการปฏิบัติงานอนุรักษ์อย่างเป็นรูปธรรม บางหน่วยงานด้านณรงค์เผยแพร่สร้างความเข้าใจต่อการอนุรักษ์แก่ชุมชน แต่ขาดการมีส่วนร่วมต่อการอนุรักษ์ด้านการให้คำปรึกษา ประกอบกับงบประมาณดำเนินการที่จำกัด จึงเป็นเหตุให้กลุ่มชาวบ้านในชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ห่างเหินกับกลุ่มนักวิชาการในท้องถิ่น

กลุ่มผู้รับเหมา/ช่างก่อสร้าง กลุ่มนี้เป็นกลุ่มผู้ปฏิบัติการมีทักษะฝีมือ ส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพของอาคาร และพบว่า

บางครั้งกลุ่มเจ้าของอาคารยังให้สิทธิในการตัดสินใจในการรื้อถอนซ่อมแซม บูรณะอาคาร โดยกลุ่มนี้เป็นผู้เลือกใช้ระบบโครงสร้างหรือวัสดุก่อสร้างได้เอง

6. การอภิปรายผล

จากการศึกษาสภาพการอนุรักษ์อุโบสถสามารถจำแนกสภาพของอุโบสถ (หลังเก่า) ออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มหนึ่งมีสภาพทรุดโทรมมาก รื้อวันเสื่อมสภาพ และอีกกลุ่มมีสภาพชำรุดบางส่วน กลุ่มแรกได้ทำพิธีถอนโดยไม่ใช้ประกอบสังฆกรรมแล้ว แต่ใช้เสมือนท้องเก็บของของวัดรวมกับพระประธานประจำอุโบสถ (เดิม) นับวันรอการเสื่อมสภาพ โดยผู้ดูแลรักษาหรือชุมชนเห็นว่าอุโบสถ (หลังเก่า) มีขนาดเล็กไม่พอเพียงต่อการใช้สอย จึงสร้างอุโบสถหลังใหม่ที่มีขนาดใหญ่กว่าส่วนใหญ่ลักษณะเป็นแบบอุโบสถภาคกลางที่ไม่ได้รักษาเอกลักษณ์ภูมิปัญญาอีสานดั้งเดิมของบรรพบุรุษ อีกกลุ่มสภาพอาคารชำรุดบางส่วน บางหลังยังไม่มีการซ่อมแซม แต่ก็ยังใช้ประกอบสังฆกรรม บางวัดเมื่อมีทุนทรัพย์ก็จะสร้างอุโบสถหลังใหม่เช่นเดียวกับกลุ่มแรก หากมีทุนทรัพย์เหลือจากการสร้างอุโบสถหลังใหม่ก็นำมาซ่อมแซมอุโบสถหลังเก่าด้วยช่างท้องถิ่น หรือผู้รับเหมาท้องถิ่นที่ขาดหลักวิชาการอนุรักษ์ บางหลังที่มีผู้นำในการอนุรักษ์เป็นผู้นำทางสังคมหรือการเมือง จะอาศัยผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมจากกรมศิลปากรมาให้คำปรึกษาในการอนุรักษ์ จากการสัมภาษณ์เจาะลึกและการสัมภาษณ์กลุ่ม พบว่า ทุกชุมชนล้วนประเมินคุณค่าอาคารว่ามีคุณค่าทางสังคม มีแรงจูงใจในการอนุรักษ์เพื่อพิทักษ์มรดกทางสังคม และเพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้ชนรุ่นหลังได้รู้จักและเกิดความภาคภูมิใจ แต่ส่วนหนึ่งจะเห็นว่าต้องควบคู่กับการสร้างอุโบสถหลังใหม่ที่มีขนาดใหญ่โต ลักษณะเป็นแบบอุโบสถภาคกลางเพื่อต้องการแสดงความทันสมัย มีหน้ามิตาเทียบเท่าอุโบสถของชุมชนอื่นๆ ที่ถูกลานเป็นแรงงานอพยพไปสู่เมืองใหญ่หรือเมืองหลวงเคยพบเห็นมาโดยขาดความรู้สึภาคภูมิใจในเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสานดั้งเดิม สอดคล้องกับแนวคิดของ วิโรฒ ศรีสุโร^[3] ที่กล่าวถึงมูลเหตุการทำลายอุโบสถ ซึ่งมีเอกลักษณ์ของพื้นถิ่นอีสานอย่างรวดเร็ว เกิดจากเหตุ 5 ประการ ได้แก่ 1) ผู้ดูแลรักษา อันหมายถึง เจ้าอาวาสและกรรมการวัดไม่เข้าใจในคุณค่าและเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมอีสาน 2) เกิดลัทธิเอาอย่าง เมื่อมีเงินก็อยากรื้อแล้วทำให้สวยเหมือนอย่างเมืองหลวง 3) เป็นเพราะต้องการแสดงความศิวิไลซ์ จึงทำให้ใหญ่ และทาสีสันทำให้สวยงามจนดูเกินพอดี 4) มีมรดกด้วยเพราะสืบสานมีขนาดเล็กและไม่สดสวยทันสมัยเหมือนโบสถ์ที่สร้างจากแบบก่อสร้างมาตรฐานของกรมศาสนา และ 5) เพราะมีเงิน มีศรัทธา แต่ขาดปัญญา จึงมองเห็นการลอกเลียนดีกว่าการรักษาเอกลักษณ์ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาแต่ดั้งเดิมจากบรรพบุรุษ ซึ่งถือว่าเป็นการทำลายลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นที่เป็นมรดกตกทอดมา

ทำลายความรู้สึกถึงความเฉพาะเจาะจงของแต่ละภูมิภาค ด้วยการทำให้ความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมถูกผสมให้กลายเป็นหนึ่งเดียว มรดกวัฒนธรรมเฉพาะอย่างยิ่งด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ถึงแม้จะถือเป็นหนึ่งในปัจจัย 4 ของมนุษย์แต่ยังขาดการสร้างความรู้ความเข้าใจ ถ่ายทอด สักตมปัญหาของบรรพบุรุษผู้สร้างสรรค์เป็นความรู้สากล เผยแพร่ ถ่ายทอดแก่ชนรุ่นหลัง อันจะนำมาซึ่งความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน ทั้งในและนอกระบบการศึกษา งานสถาปัตยกรรมเป็นเรื่องของผู้ใหญ่ โดยเฉพาะกลุ่มช่างหรือเป็นเรื่องของกลุ่มผู้นำที่จะตัดสินใจ เพราะมีเรื่องของงบประมาณที่มากมายมาเกี่ยวข้องเสมอ ทำให้เด็กเยาวชนหรือชาวบ้านทั่วไปไม่มีโอกาสที่จะเข้าถึงองค์ความรู้ด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นน้อยมาก เมื่อมีโอกาสรับสื่อโดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์ผ่านโฆษณา ละครโทรทัศน์ หรือการเป็นแรงงานอพยพในเมืองใหญ่ ได้มีโอกาสพบเห็นกับภาพสถาปัตยกรรมในเมืองหลวงเมืองใหญ่ หรือสากลจึงเห็นว่างาม และได้ชื่อว่าเป็นแบบจากเมืองหลวงเมืองใหญ่ การได้สร้างอุโบสถหลังใหญ่โต รูปแบบมาตรฐานแสดงความทัดเทียมด้านความเจริญกับบ้านเมือง (ท้องถิ่น) อื่นๆ จึงพอกพูนค่านิยมลักษณะนี้ หากมีความภาคภูมิใจต่ออุโบสถแบบอีสานดั้งเดิมไม่ แม้ว่าจะได้รับความรู้ผ่านการอบรมการอนุรักษ์จากนักวิชาการ แต่ก็เป็นความรู้แบบผ่านมาแล้วผ่านไปหาได้ซึมซาบภายในจิตสำนึก ทดแทนทัศนคติที่ตนเองสำนึกอยู่ตั้งแต่เยาว์วัยจนเติบโตใหญ่ จึงเสนอให้การแก้ไขปัญหานี้ผ่านการสร้างความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาแห่งมาตุภูมิ เคารพในความหลากหลายของวัฒนธรรมประจำถิ่น ยอมรับผู้ทรงภูมิปัญญา และต้องส่งเสริมให้ชุมชนบันทึกประวัติความเป็นมา มรดกวัฒนธรรมและผู้ทรงภูมิปัญญาที่สำคัญของชุมชน นำสู่หลักสูตรท้องถิ่นในระบบการศึกษาที่ว่าด้วยเรื่องสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยให้นายช่าง หรือช่างท้องถิ่นได้มีโอกาสถ่ายทอดและให้นักวิชาการสักตมปัญหาจากกลุ่มอาคารพื้นถิ่นสู่ความรู้สากลที่เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นแบบเรียนหรือหลักสูตรการอบรมให้เรียนรู้ตามอัธยาศัย นำเสนอแก่คนทุกกลุ่มในสังคมชุมชน เนื่องจากหากพินิจดูสาระความรู้ความเข้าใจด้านสถาปัตยกรรมในหลักสูตรประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา เห็นว่ามีสาระในปริมาณไม่มากเมื่อเทียบกับปัจจัย 4 อื่นๆ ทั้งอาหาร ยา วิชาโรค (สมุนไพร) เครื่องนุ่งห่ม หรือสาระทางวัฒนธรรมอื่นๆ เช่น ประวัติศาสตร์ ดนตรี นาฏศิลป์ ภาษา ฯลฯ มีเพียงนักศึกษาระดับอุดมศึกษาทางสถาปัตยกรรม กลุ่มเดียวที่เข้าถึงความรู้ แต่ความรู้ด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นก็ยังมีปริมาณน้อยกว่าความรู้สถาปัตยกรรมสากล จึงตั้งข้อสังเกตว่าปัญหาของการค้นหาเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัยหรือการสืบสานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอาจเกิดคล้ายคลึงกับปัญหาการอนุรักษ์อุโบสถพื้นถิ่นของชาวอีสาน

7. สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาสภาพการอนุรักษ์อุโบสถ กรณีศึกษาพบว่า ทุกชุมชนล้วนประเมินคุณค่าอาคารว่ามีคุณค่าทางสังคม มีแรงจูงใจในการอนุรักษ์เพื่อพิทักษ์มรดกทางสังคม และเพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้ชนรุ่นหลังได้รู้จักและเกิดความภาคภูมิใจ แต่ส่วนหนึ่งจะเห็นว่าต้องควบคู่กับการสร้างอุโบสถหลังใหม่ที่มีขนาดใหญ่โต ลักษณะเป็นแบบอุโบสถภาคกลางเพื่อต้องการแสดงความทันสมัยอย่างอุโบสถของชุมชนอื่นๆ ที่ถูกหลานเป็นแรงงานอพยพไปสู่เมืองใหญ่หรือเมืองหลวงเคยพบเห็นมาโดยขาดความรู้สึกภาคภูมิใจในเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสานดั้งเดิม ผู้วิจัยเสนอแนะว่า ปัจจุบันในสังคมชาวอีสานยังขาดการสร้างความรู้ความเข้าใจ ถ่ายทอด มรดกวัฒนธรรมเฉพาะอย่างยิ่งด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และขาดการสักตมปัญหาของบรรพบุรุษผู้สร้างสรรค์เป็นความรู้สากล เผยแพร่ ถ่ายทอดแก่ชนรุ่นหลังทั้งในและนอกระบบการศึกษา อันจะนำมาซึ่งความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน จึงเสนอให้การแก้ไขปัญหานี้ผ่านการสร้างความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาแห่งมาตุภูมิหรือผู้ทรงภูมิปัญญาต้องส่งเสริมให้ชุมชนบันทึกประวัติความเป็นมาของมรดกวัฒนธรรมหรือผู้ทรงภูมิปัญญาที่สำคัญของชุมชน นำสู่หลักสูตรท้องถิ่นในระบบการศึกษาที่ว่าด้วยเรื่องสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยให้นายช่างหรือช่างท้องถิ่นได้มีโอกาสถ่ายทอดและให้นักวิชาการสักตมปัญหาจากกลุ่มอาคารพื้นถิ่นสู่ความรู้สากลที่เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นแบบเรียนหรือหลักสูตรการอบรมเรียนรู้ตามอัธยาศัยนำเสนอแก่คนทุกกลุ่มในสังคม และกระตุ้นชุมชนให้เข้ามาร่วมเป็นผู้นำกำหนดเป้าหมายการอนุรักษ์ที่ชัดเจน ซึ่งคำนึงถึงวิถีชีวิตประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนจะได้ตระหนักถึงคุณค่าของอาคาร อันนำมาสู่การร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผนการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์จากอาคารร่วมกันต่อไปจนกลายเป็นการจัดตั้งองค์กรท้องถิ่น เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา ขยายผลสู่การออกกฎข้อบังคับหรือมาตรการพิทักษ์รักษาที่ส่งผลต่อความสมดุลทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมชุมชน จึงจะเป็นความหวังได้ว่าอุโบสถพื้นถิ่นและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอื่นๆ จะยังคงอยู่ท่ามกลางวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นแสดงคุณค่าแห่งมาตุภูมิสืบไป

8. กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ที่สนับสนุนทุนวิจัย และชุมชนเจ้าบ้านผู้ดูแลอุโบสถทั้ง 13 กรณีศึกษาที่ให้ความอนุเคราะห์ในการศึกษาด้วยดี

9. เอกสารอ้างอิง

- [1] กองทุนสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม. (2548 มีนาคม, 18). ปาฐกถาของอานันท์ ปันยารชุน . [Online] .<http://www.tei.or.th/cef/aboutus/abouts.html>.
- [2] สุรสวัสดิ์ (มล.) สุขสวัสดิ์. (2545). การศึกษาเปรียบเทียบแนวทางการอนุรักษ์เรือนไม้พื้นถิ่นภาคเหนือของไทยกับญี่ปุ่น. วารสารอาษา, (06 :45–07 :45) : 70.
- [3] วิโรฒ ศรีสุโร. 2547. “วิกฤต สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในดินแดนอีสาน”. วารสารอีสานศึกษา, 2(5 ต.ค.- ธ.ค.) : 9.